



кому заводі «Прогрес» та Кіровоградському заводі «Більшовик» [7, 24; 8, 49]. До кінця 1945 р. загальна потужність енергосилового установак досягла 9153 кВт. (біля 13 тис. к.с.) [3, 18]. Однак це лише частково покривало потреби галузі.

У роки четвертої п'ятирічки стан з фінансовим і матеріально-технічним забезпеченням галузі поступово покращувався, але й надалі залишався недостатнім. За 1946–1950 рр. Міністерство місцевої промисловості для створення додаткових потужностей одержало централізованих капіталовкладень 218 млн крб. [13, 44], з яких 108 – освоєні за 1946–1947 рр., а 40 – у 1948 р. [14, 9]. Однак таких капіталовкладень було недостатньо для вирішення завдань розвитку галузі й налагодження ефективного виробництва. Міністерство, трести й підприємства змушені були вишукувати внутрішні резерви для будівництва виробничих приміщень підприємств, придбання й технічного переоснащення виробництва. Залучені таким шляхом обсяги коштів були невеликими, що стримувало розвиток галузі. Незначним було й централізоване матеріально-технічне постачання місцевої промисловості з державних ресурсів, що засвідчили відповідні обговорення на нарадах у Міністерстві, на засіданнях його Колегії, листування Міністерства з Радами Міністрів СРСР і УРСР, трестів і підприємств з Міністерством.

Підсумовуючи, зазначимо, що в складних умовах післявоєнного відродження централізоване фінансове й матеріально-технічне забезпечення місцевої промисловості республіки було незначним, що негативно позначалося на темпах і якості відбудовних робіт, а в наступний період стримувало подальший її розвиток.

1. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.: у 3 т. – К., 1967; *Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. / Редкол.: П. Тронько та ін. – К., 1967–1976; Історія народного господарства Української РСР: у 3 т., 4 кн. / За ред. І. Лукинова. – Т. 3. – Кн. 1: Розвиток соціалістичної економіки в період будівництва й вдосконалення розвинутого соціалізму (1938–1960 рр.). – К., 1985; Історія Української РСР: у 8 т., 10 кн. – Т. 7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941–1945 рр.) / Ред. кол.: В. Клоков та ін. – К., 1977; *Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / Відп. ред. В. Смолій. – К., 2011. – Т. 2.**
2. Тітка О.О. *Місцева промисловість України в 1943–1945 рр.: здобутки та проблеми відбудови // Україна Соборна: Зб. наук. ст. – Вип. 4. – Т. 2. – К., 2006; Тітка О.О. Функціонування об'єктів місцевої промисловості України в 1943–1945 рр. // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. – К., 2007. – Вип. 11; Тітка О.О. *Місцева промисловість України в 1946–1950 рр.: проблеми і результати відбудови та функціонування // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Історія / За ред. І. Зуляка. – Тернопіль, 2010. – Вип. 2; та ін.**
3. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 210.*
4. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 31.*
5. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 152.*
6. *ЦДАВО України. – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 9.*
7. *ЦДАВО України. – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 29.*
8. *ЦДАВО України. – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 53.*
9. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 155.*
10. *ЦДАВО України. – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 34.*
11. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 97.*
12. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 625.*
13. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 2120.*
14. *ЦДАВО України. – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 150.*

Titika O.O. Sources of financial and technical support for Ukrainian local industry in the 1943th–1950th. In the article are described the sources of financial and technical support for local industry renewal and increasing in Ukraine in the 1943th–1950th.

Key words: financing, logistical support, local industry, state resources.

Т. Д. Булак

СПРОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР У ПЕРІОД «ВІДЛИГИ»

У статті проаналізовано основні аспекти оптимізації сільського господарства УРСР доби «відлиги». Простежено зміну державної політики у галузі сільського господарства, порівняно з попереднім періодом.

Ключові слова: оптимізація, реформування, стимулювання праці, колективні господарства, децентралізація.

У час радикальних змін усіх сфер національної економіки України аграрна галузь залишається не лише провідною, але й такою, що вимагає подальшого енергійного реформування. Для забезпечення її подальшого розвитку, в першу чергу, необхідно переглянути відносини між державою та виробниками сільської продукції, а також звернути особливу увагу на заохочення і стимулювання національного виробника. Для ефективнішого вирішення цих ключових питань потрібно детально розглянути досвід попереднього періоду, зокрема доби «відлиги» – 1953–1964 рр. У той час українська радянської економіка характеризувалася збереженням адміністративної системи і одночасним започаткуванням процесів лібералізації, першими спробами стимулювання праці колгоспників, запровадження економічних методів управління народним господарством.

Сучасна українська історіографія характеризується появою нових напрямів у вивченні аграрної галузі. Вітчизняними дослідниками критично проаналізовано економічну політику радянської влади, реформування сільського господарства, становище соціально-побутової інфраструктури села та політику щодо релігії. Серед сучасних дослідників означеної проблематики слід виділити фундаментальну монографію В. Лисак «Повсякденність українських селян в умовах радянської дійсності 1950–1960-х рр. ХХ ст.» [1], де показана зміна державної політики відносно українського селянства після смерті Й. Сталіна. Значний внесок у дослідження зміцнення та стимулювання аграрного сектору Української РСР періоду «відлиги» зробили І. Романюк [2], П. Панченко [3] та ін. Метою цієї статті є аналіз процесів оптимізації українського села в 1953–1964 рр., особливо методи стимулювання праці селянина.

Період 1953–1964 рр., відомий під назвою «відлига», у радянській і сучасній літературі не знайшов однозначних оцінок серед науковців. Проте, більшість з них характеризують його як динамічний та дієвий. Ми вважаємо, що доба «відлиги», попри суперечливі моменти, все ж таки принесла для українського села чимало позитивного і саме вона призупинила (або на деякий час законсервувала) систему економічного пограбування українського села. Адже попередній етап радянської історії (перебування Й. Сталіна на посаді генсека) відзначився для України найтрагічними сторінками в її історії. Жорстка тоталітарна політика «батька народів» була направленою на контролювання кожної верстви суспільства. До українського селянства ж у вождя було «особливе» ставлення, яке характеризувалося всеохоплюючим контролем, масовими репресіями, насадженою колективізацією та Голодомором 1932–1933 рр. Таке ставлення зумовлювалося передусім тим, що партійне керівництво вбачало саме в українському селі носія етнічних традицій, а це було



недопустимо для побудови нового комуністичного суспільства. Звільнити село від поміщицької та куркульської кабали означало, на думку влади, знищити будь-які вияви націоналізму, що з часом призвело до тяжкого стану села.

На початку 1950-х рр. сільське господарство переживало кризові моменти і саме політика сталінського керівництва стала головною причиною деструкції аграрного сектору, так як базувалася на адміністративному позаекономічному примусі, на ігноруванні основних економічних законів і цілеспрямованому постійному вичакуванні матеріальних ресурсів із нього. Фінансово-економічний стан більшості колгоспів був незадовільним і продовжував погіршуватися. Через це ефективність колективних господарств залишалася низькою. На початку 1950-х рр. сільське господарство країни за основними показниками не досягло навіть рівня 1913 р. [2, 23]. Така ситуація пояснювалася ще й тим, що село знаходилося у безправному становищі: існувала тільки натуральна форма оплати за трудові, що не давало можливості родинам задовольняти свої навіть мінімальні потреби. Людям не дозволялося залишати село, яке було одним із важливих джерел наповнення коштів для відбудови промисловості. Надії селян на відміну або хоча б пом'якшення колгоспного державного кріпацтва не виправдалися. Двічі (в 1948 та 1952 рр.) підвищувався сільгосподаток, який населенню було вкрай тяжко заплатити [4, 368].

Нове партійне керівництво вирішило переглянути цю традицію. М. Хрущов та його оточення добре розуміли, що не можна залишити село у такому стані, адже це могло привести як до економічної, так і політичної криз. Тож, вперше вістрія реформ головним чином було направлено на зміцнення та стимулювання аграрного сектору, зокрема і в Українській РСР. Розпочався складний процес аграрного реформування. Так, вересневий (1953 р.) пленум ЦК КПРС започаткував вагомий етап у трансформації сільського господарства. В ході пленуму М. Хрущов піддав гострій критиці сталінську аграрну політику, проаналізував причини тяжкого становища, в якому опинилося село. На його думку, криза сільського господарства крилася у слабкій матеріально-технічній базі та відсутності стимулювання колгоспників, що зумовило скрутне становище села. На цьому пленумі були вироблені основні положення вирішення нагальних проблем, які відобразилися у постанові «Про заходи подальшого розвитку сільського господарства СРСР», що передбачала зменшення сільгосподатку в 2,5 рази, списання недоїмок по сільському податку попередніх років, збільшення розмірів присадибних ділянок колгоспників, підвищення заготівельних цін на продукцію, розширення можливостей для розвитку колгоспного ринку, підвищення оплати праці колгоспників, розширення побутово-культурного будівництва на селі тощо [5, 47].

Процес децентралізації змінив вже усталену систему відносин держави та республік, надавши останнім більше можливостей для власного розвитку. Реформи Хрущова стосувалися й урегулювання відносин між державою та колгоспами. Найбільш яскраво ця тенденція отримала вираження в постанові ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР від 9 березня 1955 р. «Про зміну практики планування сільського господарства». Тут прямо зазначалося, що попередній порядок планування, за яким колгоспам доводилося до відома суворо визначені плани, в яких зазначалося, забезпечення держави сільськогосподарською продукцією, зовсім не потрібно було із центру доводити колгоспам і радгоспам плани сівиби по всім культурах, планувати всі види

худоби і кількість поголів'я, не даючи колгоспам і радгоспам для виявлення ініціативи в більш правильному і раціональному веденні господарства [4, 416].

Одним з ключових аспектів стимулювання працівників села було збільшення закупівельних цін. До реформування аграрного сектору вони відображали тривалу систему пограбування села, адже державні органи закуповували у колгоспі пшеницю за одну копійку за кілограм, при роздрібній ціні на борошно 31 коп.; яловичину – за 23 коп., а продавали у містах в середньому за 1,5 коп.; молоко, відповідно, 2,8 за літр і 22 коп. в роздріб [6, 368]. Такі ціни мали грабіжницький характер і ніяк не могли покрити реальні потреби. Протягом 1953–1958 рр. ціни на зерно збільшилися майже всемеро, на картоплю майже у 8, а продукти тваринництва – 5,5 разів. Відповідно, підвищення закупівельних цін заохотило селян до виготовлення більшої кількості продукції.

У процесі подальшого реформування українського села значні зрушення сталися й у системі оплати. Вже у 1958 р. 500 колгоспникам Української РСР збільшили гарантовану оплату трудовнів. Деякі колективні господарства, наприклад «Більшовик» Сумської обл., «Комсомолец» Київської обл. та ряд ін., перейшли на оплату праці за грошовими розцінками, без нарахування трудовнів. Практика таких господарств показала, що грошова форма оплати праці колгоспників дає можливість значно збільшити ефективність праці та знизити собівартість продукції [6, 39]. Підвищення оплати було направлено на стимулювання колгоспників та переконання їх залишатися працювати в селі. Недостатній рівень заробітної праці попередніх років призвів до того, що частина колгоспників, особливо у відсталих господарствах, залишали роботу і йшли працювати на промислові підприємства та в інші галузі народного господарства [8, 22]. Вже у 1958 р. загалом у республіці фонд оплати заробітної праці колгоспників складав приблизно 34 млрд. руб., тобто, втричі більше, порівняно з 1953 р. Оплата ж праці за трудовні в грошовій формі зросла у 1,6 разів. Вже у 1957 р. на оплату трудовнів видали 12,1 млрд. руб. Того ж року розпочався процес постійного авансування колгоспників [8, 43].

Особливо увага до питань мотивації праці знайшла своє відображення у резолюціях XXI з'їзду партії та програмі КПРС. Основний акцент приділявся матеріальній зацікавленості колгоспників, застосуванню додаткової оплати праці, іншим формам заохочування за кращі господарські результати. ЦК КП України вивчило досвід застосування додаткової оплати в колективних господарствах і, виходячи із рішення березневого (1962 р.) Пленуму ЦК КПРС, враховуючи конкретні особливості республіки, розробив відповідні рекомендації [9, 70].

З ініціативи М. Хрущова, на січневому (1961 р.) Пленумі ЦК КП України, додаткова оплата праці була введена вже у всіх колгоспах республіки. На його думку, її широке застосування мало значно підвищити матеріальну зацікавленість колгоспників і стало однією з важливих передумов зростання ефективності праці та збільшення виготовлення продукції [9, 71]. Ефективність таких рішень засвідчив той факт, що з 66 колгоспів республіки, внаслідок застосування додаткової оплати праці під час обробітку цукрового буряку, заробітки у 1961 р. зросли на 15 %, а виготовлення цукрового буряку на трудовдень – на 23 % [9, 71]. Таким чином, можна стверджувати що застосування матеріальної мотивації праці принесло очікувані результати.



З вище викладеного можна зробити висновки, що в окреслений період нове партійне керівництво, визнавши вперше кризовий стан села, звернуло увагу на його потреби. Держава, починаючи з вересневого пленуму 1953 р. розпочала динамічний процес реформування аграрної сфери, хоча й не відмовилася від командно-адміністративних методів господарювання, зробивши все ж значні кроки у процесі децентралізації та мотивації праці колгоспів і селян. Це насамперед втілювалося у зміні відносин між державою та колгоспами, підвищенні закупівельних цін та заробітної плати й у інших формах підвищення матеріальної зацікавленості селян.

1. Лисак В.Ф. *Повсякденність українських селян в умовах радянської дійсності 1950–60-х рр.: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук.* – Донецьк, 2013.
2. Романюк І.М. *Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. XX ст.* – Вінниця, 2005.
3. Панченко П.П. *Аграрна історія України: Навч. пос.* – К., 2007.
4. *Історія українського селянства: Нариси в 2 т. / Редкол.: В. Смолій та ін.* – К., 2006.
5. *КПСС в резолюціях, рішеннях з'їздов, конференцій і пленумів ЦК.* – Т. 6. – М., 1971.
6. *Пленум Центрального Комітету Комуністической партії України 5–6 январа 1959 г. Стенографічний отчет.* – К., 1959.
7. Талан Є. *Колгоспи Української РСР в період завершення будівництва соціалізму (1951–1958 рр.).* – К., 1966.
8. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 24.
9. ЦДАВО. – Ф. 1. – Оп. 80. – Спр. 1298.

Bulakh T.D. Attempts of the USSR agriculture optimization during the «thaw». In the article the author attempted to analyze the main aspects of USSR Agriculture optimization in the day of so-called «thaw». Was traced the policy changes in agriculture compared with the previous period.

Key words: optimization, reform, promotion of labor collective farms, decentralization.

Т. О. Кулікова

СТАН МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ПІСЛЯ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАННЯ «УКРСІЛЬГОСПТЕХНІКА» (1961–1965 рр.)

У статті проаналізовано особливості матеріально-технічного забезпечення сільського господарства України в першій половині 1960-х рр.

Ключові слова: об'єднання «Укрсільгосптехніка», сільське господарство, матеріально-технічне забезпечення.

За сучасних умов пошуку в Україні оптимальної моделі соціально-економічного розвитку, важливе значення має раціональне використання як світового, так і вітчизняного досвіду вирішення народногосподарських проблем. У такому контексті цілком актуальним є звернення до об'єктивного наукового аналізу питань, пов'язаних із реформами в системі матеріального обслуговування сільського господарства УРСР на початку 1960-х рр. Насамперед, йдеться про забезпечення стабільного розвитку сільського господарства та швидке поліпшення стану задоволення нагальних соціально-побутових потреб людей. Актуальним є й аналіз стану матеріально-технічного обслуговування сільського господарства України після створення республіканського об'єднання «Укрсільгосптехніка». Новітні підходи до вивчення означеної проблеми містяться в ряді фундаментальних досліджень [1–4] і дисертаціях [5–6]. Однак вплив створення об'єднання «Укрсільгосптехніка» на стан матеріально-технічного

обслуговування сільського населення розкритий поки що поверхово. Відтак, метою цієї статті є аналіз окресленого питання.

Незважаючи на ряд позитивних здобутків, які отримало сільське господарство України в кінці 1950-х рр., внаслідок реорганізації МТС і передачі сільськогосподарської техніки колгоспам, у системі їх матеріально-технічного обслуговування залишалося багато невирішених проблем. Скажімо, система планового централізованого постачання сільському господарству товарів виробничого призначення, під час реорганізації МТС, не зазнала суттєвих змін. Тому матеріальні фонди запасних частин, виділені для республіки центральними органами влади, не відповідали реальним потребам села, але навіть ці обмежені фонди надходили далеко не в повному обсязі. В такій ситуації інтереси подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва вимагали вдосконалення системи постачання, ремонту техніки та механізації виробничих процесів [6, 14].

З метою покращення ситуації матеріально-технічного забезпечення сільського господарства УРСР і, відповідно до рішення січневого пленуму ЦК КПРС від 28 лютого 1961 р., ЦК КПУ і Рада міністрів УРСР прийняли постанову про створення Українського республіканського об'єднання Ради Міністрів УРСР «Укрсільгосптехніка». Йому підпорядковувалися всі організації управління «Головсільпостачу» і РТС, ремонтні заводи та інші підприємства, що здійснювали матеріально-технічне обслуговування і постачання сільського господарства. Діяльність новоствореного об'єднання була спрямована на подальше зростання технічної озброєності сільського господарства, зміцнення його технічної бази, підвищення рівня механізації, розвиток продуктивних сил на селі. Загалом у республіці створили 25 обласних і 571 районне об'єднання «Сільгосптехніка». За задумом авторів реформи, їхнє створення мало стати важливим заходом у справі вдосконалення, зміцнення ремонтної бази та поліпшення системи матеріально-технічного постачання сільського господарства [1, 153].

Уже впродовж 1961–1962 рр. підвищився рівень використання машинно-тракторного парку сільськогосподарських господарств. Так, механізованих робіт у 1962 р. виконано на 19,1 млн. га більше, ніж 1961 р., середньодобовий виробіток на трактор збільшився на 0,2 га пересічно по республіці й становив 4,1 га, а в Одеській, Дніпропетровській, Запорізькій обл. він досягнув 4,5 га. Покращилося і використання інших машин. Так, кожен кукурудзозбиральний комбайн у середньому зібрав кукурудзи з площі 108 га, що на 44 га більше, ніж 1961 р. Це дало можливість довести рівень механізації цих робіт до 74,5%. На бурякозбиральних комбайнах у цей час було вироблено по 72 га, або на 4 га більше, ніж 1961 р. [7, 23]. Зростанню цих показників сприяла і робота відділень «Укрсільгосптехніки», в майстернях якої за 1962 р. відремонтовано 10,6 тис. тракторів, 17,6 тис. тракторних і 48,5 тис. автомобільних, комбайнових двигунів, 23,4 тис. вантажних автомобілів, 25,1 тис. зернових і кукурудзозбиральних комбайнів, а також виконано багато інших робіт з технічного обслуговування машинно-тракторного парку [7, 24].

Зростання технічної оснащеності сільського господарства вимагало розширення діяльності об'єднань. Незважаючи на поліпшення якості обслуговування ними колгоспів і радгоспів, наявна ремонтна база не давала змоги об'єднанням виконувати всі завдання своєчасно, систематично проводити догляд за технікою, розширяти обсяг механізованих робіт. Це зумовило потребу в удосконаленні форм ремонту, догляду за технікою, розширенні ремонтної бази об'єднань